

О. В. Кондрацька (Одеса)

Фемінні назви осіб за професією в сучасній польській мові: словотвірний аспект

У статті схарактеризовано фемінні назви осіб за професією, зафіксовані у сучасній польській мові, досліджено способи їх творення та найбільш продуктивні форманти. В зв'язку з порушеною проблематикою розглядається також поняття словотвірного типу.

Ключові слова: назви осіб за професією, фемінитиви, словотвірний тип, словотвірний спосіб, польська мова.

In the article the feminine names of persons on a profession, fixed by us in modern Polish, is characterized, its methods of creation and the most productive formants are investigated. In connection with the problems of research the concept of derivational type is also considered.

Key words: the names of persons on a profession, *femininitivs*, derivational type, derivational methods of creation, Polish.

В економічно розвиненому польському суспільстві жінки активно залучилися до найрізноманітніших сфер людської діяльності – від керування таксі до посади ректора вищого навчального закладу. Це спричинило необхідність творення нових назв на позначення виконуваних жінками професій (*професія* – це конкретна трудова діяльність, рід занять, що виконується індивідом і вимагає від нього певних знань і навичок, є для нього джерелом існування [ВТСУМ, 995]).

Назви осіб за професією посідають важливе місце у системі іменникового словотворення у всіх слов'янських мовах, і їх склад постійно поповнюється неологізмами, які виникають при потребі назвати особу за новою професією чи новим видом діяльності. У мовознавчій літературі представлено низку досліджень зі словотвору окремих категорій назв осіб.

Усебічно проаналізовано питання утворення назв осіб в українському мовознавстві. Так, О. П. Білих описав творення фемінітивів до чоловічих найменувань осіб [1], М. П. Брус аналізує словотвір апелятивів зі значенням осіб жіночої статі XVI – XVII ст. [2], А. П. Загнітко займався питанням співвідношення семантичного і формально-граматичного змісту категорії роду іменників [5], Л. І. Ніколаєнко дослідила структурно-семантичну специфіку агентивів-комполітивів у польській мові [8], Я. В. Пузиренко вивчала кодифікацію агентивно-професійних назв осіб жіночої статі та їх використання в узусі [9], С. П. Семенюк зосередилася на характеристиці відіменникових дериватів з модифікаційним значенням жіночої статі [10], І. І. Фекета розглянув дублетні назви жінок і визначив їхні твірні основи [13]. Крім того, у цьому напрямку працювали І. І. Ковалик, В. О. Горпинич, Т. П. Вільчинська [6; 4; 3]. Серед вчених-полоністів, що розглядали специфіку назв осіб, – Є. Курилович, Б. Крея, Р. Гжегорчикова, Я. Пузініна, Х. Ядацька, К. Вашакова [19; 15 – 17; 20]; на механізмах утворення особових назв зосередилися чеські лінгвісти М. Докуліл і Й. Кухарж [14].

Мета статті – проаналізувати специфіку утворення похідних фемінних назв осіб за професією в сучасній польській мові. Матеріалом слугували 218 фемінітивів, зафіксованих в Універсальному словнику польської мови в 4 т. за редакцією Станіслава Дубіша і Ельжбети Соболь (2006 р.) та в Індексі професій Міністерства народного господарства і праці Польщі (2004 р.).

Переважає більшість слів, що виникали й виникають у процесі номінації, утворюється на базі існуючих лінгвальних ресурсів за допомогою різноманітних словотвірних способів, отже, словотворення є важливим шляхом поповнення лексичного фонду будь-якої мови. Оскільки словотвірна система кожної частини мови складає словотвірний клас, система словотвору іменника утворює словотвірний клас іменника,

поділяється на особову і неособову словотвірні категорії, у кожній з яких вичленовуються словотвірні розряди. Наприклад, категорію особи репрезентують: атрибутивні, національні, територіальні, *агентивні і професійні* тощо. Кожний словотвірний розряд об'єднує *словотвірні типи іменників*, під якими розуміємо словотвірні одиниці, що об'єднують слова, спільні за словотвірною основою, словотвірним суфіксом і значенням.

Особливе лексико-словотвірне мікрополе *nomina femininitatis* становлять іменники з фемінними суфіксами. Як наголошувала А. К. Смольська, у ньому діють синонімічні словотвірні слова, дистрибуція яких за основами зазвичай специфічна для кожної слов'янської мови за умови відносно однакового інвентарю головних фемінних суфіксів у всіх слов'янських мовах [11, 111].

Більшість фемінних дериватів прозоро реалізує лексичну семантику у відповідній словотвірній формі. Система словотвору польської мови вирізняє у лексемах чоловічу стать: практично всі фемінні назви осіб за професією творяться від відповідних маскулінних агентивів, а зворотний напрямок деривації зустрічається дуже рідко (як наприклад, *sprzątaczka* „прибиральниця” > *sprzątacz*). Морфологічну деривацію фемінітивів репрезентують суфіксальний спосіб, осново- і словоскладання, при цьому визначальним способом творення фемінних назв осіб за професією є *суфіксація*.

Звернімося тепер до розгляду специфіки творення фемінних агентивів у сучасній польській мові. У зібраному нами матеріалі виділено чотири основних словотвірних типи (далі – СТ) фемінітивів, які утворюються від повних або усічених основ іменників чоловічого роду за допомогою суфіксів, а саме: СТ з суфіксом **-k/a**, СТ з суфіксом **-in/i (-yn/i)**, СТ з суфіксом **-ic/a (-nic/a)** та СТ з суфіксом **-nicz/k/a**.

Найпродуктивнішим є словотвірний тип із суфіксом **-k/a**, який додається до повної основи назви професії чоловічого

роду, наприклад: *akordeonistka* „акордеоністка” – від *akordeonista* „акордеоніст”, „музикант, який грає на акордеоні” [USJP I, 36]; *aktorka* „акторка, актриса” – від *aktor* „актор”, „артист, який грає роль в театрі або фільмі” [USJP I, 39]; *akwizytorka* – від *akwizytor* „агент зі збуту”, „працівник підприємства, який займається придбанням; агент” [USJP, I 45]; *altowiolistka* „альтистка” – від *altowiolista* „альтист”, „музикант, що грає на альті” [USJP I, 59]; *anglistka* – від *anglista* „1. фахівець з англійської мови; 2. вчитель англійської мови” [USJP I, 82]; *animatorka* – від *animator* „мультиплікатор”, „1. особа, яка займається анімацією в мультфільмі і т.п.; 2. у ляльковому театрі: актор, який керує ляльками” [USJP I, 84]; *arabistka* – від *arabista* „арабіст”, „1. фахівець з арабістики” [USJP I, 113]; *badmintonistka* – від *badmintonista* „спортсмен, який займається грою в бадмінтон” [USJP I, 171]; *barmanka* „барменша” – від *barman* „бармен”, „працівник, який продає здебільшого спиртні напої; давніше також: власник бару” [USJP I, 199]; *bibliografka* – від *bibliograf* „бібліограф”; *bibliotekarka* „бібліотекарка” – від *bibliotekarz* „працівник бібліотеки” [USJP I, 249]; *bileterka* „білетерша” – від *bileter* „білетер”, „працівник, який контролює квитки біля входу до театру, кіно, в концертний зал, на залізничний перон і т.п.” [USJP I, 261]; *brakarka* – від *brakarz* „працівник технічного контролю в установі, який оцінює якість готових виробів”; *bramkarka* – від *bramkarz* „воротар, член футбольної команди, хокейної і т.п., який захищає ворота під час гри” [USJP I, 314 – 315]; *charakteryzatorka* „гримерша” – від *charakteryzator* „гример, працівник театру, фільму, телебачення, фотографічної майстерні” [USJP I, 399]; *fakturzystka* – від *fakturzystka* „працівник, який виставляє рахунки” [USJP I, 873]; *farmaceutka* – від *farmaceuta* „фармацевт” [USJP I, 882]; *hafciarka* „вишивальниця” – від *hafciarz* „вишивальник” [USJP I, 1111]; *higienistka* – від *higienista* „гігієніст” [USJP I, 1142]; *kelnerka* „кельнерка, офіціантка” – від *kelner* „офіціант” [USJP II, 86]; *komentatorka* –

від *komentator* „коментатор” [USJP II, 178]; *korespondentka* „кореспондентка” – від *korespondent* „кореспондент” [USJP II, 250]; *listonoszka* – від *listonosz* „листоноша, працівник поштового відділення, який доставляє адресатам листи та інші посилки” [USJP II, 452] і т. ін.

Однак повного паралелізму у творенні подібних фемінітивів не існує, пор.: *bankier* „власник, директор або уповноважений акціонер банку; фінансист” [USJP I, 192] – лексема на позначення відповідної фемінної назви відсутня, що можна пояснити прагматичними причинами. Так само: *basetlista* „гравець на басетлі – смичковому музичному інструменті, який за структурою і розміром подібний до віолончелі” [USJP I, 204] – в узусі немає відповідної фемінної назви, оскільки потреба в утворенні та-кого найменування відсутня, у наш час цей інструмент майже вийшов з ужитку.

Неможливо утворити лексему на позначення відповідної жіночої назви професії від іменника, якщо в системі мови вже існує мовна одиниця формально подібна, але з іншою семантикою, наприклад, *bednarz* „бондар, ремісник, що займається бондарством” – у польській мові вже існує найменування, утворене за допомогою форманта **-k/a**, пор.: *bednarka* 1. „професія бондаря; бондарство” [USJP I, 214]; *betoniarz* (укр. *бетоняр*) „робітник, який виготовляє предмети з бетону” – утворенню лексеми жіночого роду тут заважає наявність кодифікованої назви *betoniarka* „1. машина до приготування бетонної суміші шляхом механічного перемішування її складових з водою” [USJP I, 225].

Відсутність фемінної назви **biblistka* від *biblista* „знавець, дослідник Біблії”, на нашу думку, може пояснюватися тим, що в польській мові існує фонетично близьке слово *biblistyka* „наука, яка охоплює екзегезу, біблейську теологію, біблейську філологію та інші галузі, предметом дослідження яких є Біблія” [USJP I, 250].

Словотвірні форманти надають можливість продукувати від назв професій – маскулінізмів – відповідні фемінітиви, тобто слова типу: *ekolożka, farmakolożka, psycholożka, taksówkarka, górniczka, meteorolożka, filolożka*, які відповідають мовній нормі, однак закріпленню цих і подібних новостворів перешкоджає узус. Очевидно, негативна конотація, з якою вони функціонують у розмовному стилі (*fizyczna, chemiczna, biolożka, chemigrafka*), заважає їх переходу до розряду кодифікованих позначень жіночих назв професій.

Утворенню назв професій осіб жіночої статі можуть перешкоджати фонетико-структурні особливості твірної основи запозичених назв чоловічого роду: іменники на *-cher* – *bukmacher, bookmacher* (укр. „букмекер”) „особа, що є посередником при укладанні закладів на кінних перегонах, перегонах собак або заходах професійного спорту (головним чином, боксу)” [USJP I, 345]. Крім того, відсутність цілої низки назв зумовлена екстралінгвальними чинниками. Так, наприклад, жінки фахово не займаються блюзом, тому не існує потреба найменування жіночого роду від *bluesman* ”1. виконавець, композитор блюзу” [USJP I, 283].

Окрему групу фемінних назв осіб за професією з суфіксом **-k/a** утворюють похідні не від агентивно-професійних маскулінативів, а від твірних основ конкретних і абстрактних іменників (у тому числі адвербіальних) чи дієслів: *manikiurzystka / manicurzystka* „манікюрниця” – від *manikiur / manicure*, *kosmetyczka* „косметолог” – від *kosmetyka, pokojówka* – від *pokojowa* (ці назви є абсолютними синонімами), *pielęgniarka* „медсестра” – від *pielęgnować, sprzątaczk* „прибиральниця” – від *sprzątać*.

До наступної підгрупи належать іменники жіночого роду, які позначають професії, з суфіксом **-in/i (-yn/i)**, який приєднується до повних або усічених основ іменників чоловічого роду на *-ca*, або – рідше – до тих, що мають нульове закінчення, наприклад, *baletmistrzyni* – від *baletmistrz* „балетмейстер, режисер і поста-

новник балетного видовища; також: керівник кордебалету” [USJP I, 181]; *kuchmistrzynie* – від *kuchmistrz* „шеф-кухар” [USJP II, 350]; *sprzedawczyni* – від *sprzedawca* „продавець, той, хто професійно займається продажем товарів” [USJP III, 1357]; *twórczyni* – від *twórca* „митець”: а) ”особа, яка щось творить, особливо в галузі мистецтва; митець”, б) ”особа, яка налагоджує, організовує щось; автор” [USJP IV, 168]; *wychowawczyni* „класний керівник – жінка” – від *wychowawca* „класний керівник” [USJP IV, 562 – 563]; *wykladowczyni* „викладачка” – від *wykladowca* „викладач, особа, яка читає лекції, навчає у вищому навчальному закладі, в школі, на курсах і т.п.” [USJP IV, 605].

Проте й у цій групі не від усіх маскулітивів (наприклад, таких, як *chlewnistrz* „свинар”, *zegarmistrz* „годинникар”, *językoznawca* „мовознавець” тощо) можна утворити відповідні жіночі найменування професій.

Наступна група фемінітивів на позначення професій утворюється на основі словотвірного типу з суфіксом **-ic/a (-nic/a)** від іменників чоловічого роду, які закінчуються на **-ec** або **-nik**, наприклад: *pracownica* „працівниця” – від *pracownik* „особа, що виконує в якійсь установі фізичну або розумову роботу” [USJP III, 530]; *robotnica* „робітниця” – від *robotnik* „найманий працівник, який виконує фізичну працю” [USJP III, 958; Indeks].

Слід наголосити, що формант **-ic/a** є непродуктивним у сучасній польській мові, пор. *klucznicza* „заст. ключниця”; *taniecznicza* „заст. танцівниця” (замість нього вживають лексему *tancerka*).

Деякі найменування осіб жіночої статі за професією утворено від назв конкретної діяльності людини, пор. у слові *baletnica* „балерина, танцівниця, що виступає в балеті” [USJP I, 181] мотивуючою базою є лексема *balet*.

Від деяких іменників чоловічого роду, що закінчуються на **-nik**, фемінні назви осіб за професією створюються шляхом додавання форманта **-nicz/k-a**, наприклад: *urzędniczka* –

від *urzędnik* „службовець, клерк”, „особа, яка працює в якійсь установі чи виконує якусь функцію в адміністрації” [USJP IV, 277]; *розм. cukierniczka* – від *cukiernik* „кондитер, професійний фахівець, який займається виробленням солодоців” [USJP I, 487]. З огляду на позамовні чинники (більшість професій протягом тривалого часу виконували чоловіки) відсутні фемінні деривати, зокрема, від таких агентивів, як-от: *bartnik* „бортник, бджоляр, який займався розведенням бджіл в борті” [USJP I, 201]; *bionik* „фахівець з біоніки” [USJP I, 267]; *browarnik* „бровар, фахівець в галузі пивоваріння; пивовар” [USJP I, 326]; *ciepłownik* „фахівець в галузі теплотехніки” [USJP I, 466].

Незначну частину серед фемінітивів складають композити (*bioenergoterapeutka, biomasażystka*). Шляхом субстантивациї утворено такі фемінні назви осіб за професією: *garderobiana* „костюмер”, *księgową* „бухгалтер”, *manewrowa* „жінка-водій”, *łazienkowa* „жінка, яка працює в лазні”, *pokojowa* „покоївка”, *salowa* „санітарка” тощо [USJP I, 974; II, 343; Indeks; USJP II, 554, 1023; III, 297, 1130].

Розглядаючи словотвірний аспект творення фемінних назв осіб за професією, слід зазначити, що серед зібраних лексем зустрічаються стійкі словосполучення, які складаються з двох і більше компонентів. Це такі словосполуки, як: *kasjerka biletowa* „білетер”, *rejestratorka medyczna* „медичний регістратор”, *sekretarka medyczna* „медичний секретар”, *sekretarka notarialna* „секретар нотаріуса”, *modelka prezentacji ubiorów* „манекенниця демонстрації одягу”, *modelka twórczości reklamowej i artystycznej* „манекенниця рекламної і художньої творчості” та ін. [Indeks].

Проаналізувавши словотвірну специфіку фемінних назв осіб за професією в сучасній польській мові, ми дійшли таких висновків. Серед морфологічних способів творення досліджених номінативних одиниць продуктивною є суфіксація.

Іменники-фемінітиви утворюються від чоловічо-особових основ шляхом суфіксації (206 слів від загальної кількості досліджених агентивів, 94,5%), меншою мірою – складанням основ (4 слова, 1,83 %) або за рахунок формування стійких сполучень (8 словосполучень, 3, 67 %). Нами виділено чотири основних словотвірних типи, у тому числі найпродуктивніший з суфіксом **-k/a** (184 слова, 84,4 %), **-in/i** / **-yn/i** (11 слів, 5,06 %), **-ic/a** (7 слів, 3,21 %), **-nicz/k/a** (4 слова, 1,83 %). Суфікс **-k/a** вважаємо спеціалізованим формантом, який утворює іменники жіночого роду на позначення професійних фемінних назв у сучасній польській мові.

Фемінітиви, що позначають особи за професією, становлять органічний компонент дериваційної системи польської мови, отже, виявлені номінативні тенденції слугуватимуть базою для ширших узагальнень при зіставному дослідженні агентивів у різних слов'янських мовах.

Література

1. Білих О. П. Іменниковий словотвір в українській літературній мові / О. П. Білих. – Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 1999. – 204 с.
2. Брус М. Флексійний спосіб творення жіночих номінацій / М. Брус // Наукові записки. – Випуск 31. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВЦ КДПУ імені В. Винниченка, 2001. – С. 61 – 65.
3. Вільчинська Т. Граматична категорія іменників спільного роду (на прикладі оцінних назв осіб) / Т. Вільчинська // Наукові записки. – Випуск 31. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВЦ КДПУ імені В. Винниченка, 2001. – С. 33 – 35.
4. Горпинич В. О. Словотворення і словотвір української мови / В. О. Горпинич. – К. : [б.в.], 1995. – 68 с.
5. Загнітко А. П. Соотношение формально-грамматического и семантического содержания в категории рода имен существительных : (на мат. современного украинского литературного языка) : Автореф. дис. ... канд. филол. наук / А. П. Загнітко. – К., 1987. – 18 с.

6. Ковалик І. І. Питання слов'янського іменникового словотвору в східно-слов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами : До IV з'їзду славістів / І. І. Ковалик. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1958. – Ч. 1. – 155 с.

7. Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси) [Текст] : [монографія] / П. І. Білоусенко [та ін.] – Запоріжжя ; Кривий Ріг : ЛПКС, 2010. – 480 с.

8. Ніколаєнко Л. І. Структурно-семантична характеристика агентивів-комполітів у польській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.03 / НАН України. Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні / Л. І. Ніколаєнко. – К., 1999. – 17 с.

9. Пузиренко Я. В. Агентивно-професійні назви осіб жіночої статі в лексико-графічному описі та узусі : Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка / Я. В. Пузиренко. – К., 2005. – 21 с.

10. Семенюк С. П. Формування словотвірної системи іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові : Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Запоріж. держ. ун-т / С. П. Семенюк. – Запоріжжя, 2000. – 20 с.

11. Смольская А. К. К вопросу о дистрибуции феминных суффиксов в сербохорватском языке / А. К. Смольская. – Нови Сад, 1974. – 117 с.

12. Смольская А. К. Словообразование в славянских языках : Текст лекций / А. К. Смольская. – Одесса : Одесская гор. типограф., 1971. – 60 с.

13. Фекета І. І. Дублетні назви жінок в українській мові // Питання словотвору східно-слов'янських мов : Матеріали міжвузівської республіканської наукової конференції / І. І. Фекета. – К. : Наук. думка, 1969. – 185 с.

14. Dokulil M. Vztah jazyka a myšleni ve struktuře pojmenovani / M. Dokulil, J. Kuchař. – Praha, 1962. – 234 s.

15. Grzegorzczkowa R. Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego / R. Grzegorzczkowa, J. Puzynina. – Warszawa : PWN, 1979. – 325 s.

16. Jadacka H. Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia / H. Jadacka. – Warszawa : PWN, 2008. – 257 s.

17. Kreja B. Słowotwórstwo polskie na tle słowiańskim : Studia / B. Kreja. – Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1999. – 226 s.
18. Kreja B. Z zagadnień ogólnych polskiego słowotwórstwa: Studia / B. Kreja. – Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2000. – 267 s.
19. Kuryłowicz J. Esquisses linguistiques / J. Kuryłowicz. – Wrocław – Kraków : Polska Akademia Nauk, 1960.
20. Waszakowa K. Tendencje rozwojowe w słowotwórstwie polszczyzny końca XX wieku / K. Waszakowa // Przemiany współczesnej polszczyzny : Materiały konferencji naukowej (Opole 20 –22.09.1993). – Opole, 1994. – S. 53 – 60.

Список скорочених назв джерел

1. USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego: w 4 t. / pod red. Stanisława Dubisza, Elżbiety Sobol. –Warszawa : PWN, 2006. I t. – 1313 c. II t. – 1355 c. III t. – 1611 c. IV t. – 1141 c.
2. ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад і гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2004. – 1440 с.
3. Indeks – Indeks zawodów ujętych w klasyfikacji zawodów i specjalności wprowadzonej rozporządzeniem Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 8 grudnia 2004 r. (Dz.U. Nr 265, poz. 2644), zmienionej rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 czerwca 2007 r. (Dz. U. Nr 106, poz. 728).